

ДРАГИША БОЈОВИЋ

УТИЦАЈ КОЛАШИНСКОГ ГУСЛАРА НА ВЛАДИКУ НИКОЛАЈА

Епска песма „Свети Сава и Бог створитељ”
и „Небеска литургија”*

САЖЕТАК: У раду се говори о могућем утицају једне народне песме из Ибарског Колашина на настанак „Небеске литургије” Владике Николаја. Посебно се указује на околности и време када је народна песма могла постати позната аутору „Небеске литургије”. Упућује се и на заједнички сиже и сродне мотиве ових двеју песама.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Свети Сава, Владика Николај, „Небеска литургија”, Саво Леповић, Колашин

Међу многим даровима које је поседовао Владика Николај јесте и књижевни дар, који не треба посматрати независно од његовог примарног, богословског дара. Он је, дакле, на првом месту богослов, али је, истовремено, многе богословске теме преточио у књижевност, пре свега поезију. На другој страни, у једном периоду стваралаштва препознајемо и његову филозофску прекупацију. Када је реч о његовом односу према епској поезији, треба истаћи да је Владика Николај истицао значај гусала у српској историји и култури,¹ а етос и косовску епiku није објашњавао црквеном химнографијом већ јуначком епиком.² У десетерцу је

* Рад је настао у оквиру пројекта „Свети Сава у српској духовности и култури (2022–2025)”, који реализује Одељење за светосавске студије Центра за црквене студије.

¹ Епископ Николај, *Наш Виговган*, Сабрана дела, књига IX, Химелстир 1983, 340.

² Видети нарочито: Епископ Николај, *Косово*, Сабрана дела, књига IX, Химелстир 1983, 321–327.

написао песму „Гуслар и гусле”,³ а аутор је, између осталог, и две обимне епске песме: „Зидање Љубостиње” и „Зидање Враћевшнице”.⁴

Његово књижевно дело, међутим, за сада је остало без озбиљније књижевнотеоријске анализе, па чак и без идентификације основних књижевноисторијских параметара. Такво стање прати и његову чувену „Небеску литургију”, која је у пригодним или публицистичким текстовима означена као пророчка песма Владике Николаја, што је свакако тачно, али се, нажалост, у тумачењима није отишло много даље од те констатације. Нешто више, пре свега о историјском контексту теме, доноси публикација Александра Д. Сredoјевића *Срби у свейлу „Небеске литургије” Св. Николаја Српског*.⁵ Један други аутор, Ђорђе Д. Перић, посматра ову песму у контексту светосавске поезије Владике Николаја.⁶

Пошто је реч о епској песми, покушаћемо у овом раду да укажемо на његов могући стваралачки узор, односно да одговоримо на питање да ли је Владика Николај био инспирисан неком већ постојећом епском песмом. Зато је потребно утврдити који мотиви повезују ову песму са потенцијалним узором, као и идентификовати њихову заједничку идеју. Кључни мотиви у песми Владике Николаја су грех, Божја казна, покајање, праштање и заступништво Светога Саве.

Од постојећих епских песама о Светоме Сави, као најближи узор Владики Николају могла је послужити песма „Свети Саво и Бог створитељ”. Њу је забележио и објавио 1923. године Србољуб Љубибратић у књизи *Свјетии Сава у нашим народним њесмама*.⁷ Љубибратић у предговору оставља податак да је песму забележио од старца⁸ – гуслара Саве⁹ Леповића из Чечева у Косовском Колашину¹⁰ 1912.

³ Епископ Николај, Сабрана дела, књ. XI, Химелстир 1983, 668.

⁴ Исто, 600–624.

⁵ Александар Д. Сredoјевић, *Срби у свейлу „Небеске литургије” Св. Николаја Српског*, Београд 2004.

⁶ Ђорђе Д. Перић, „Светосавска поезија Владике Николаја Велимировића”, *Брајтсјиво* XXIII, 2019, 25–40.

⁷ *Свјетии Сава у нашим народним њесмама*, скупно и приредио Србољуб Љубибратић, Београд 1923, 25–28.

⁸ Израз старац највероватније и у овом случају означава почасно звање, које је у Старом Колашину и раније била познато. Говорећи о старцима у Колашину, Милисав Лутовац помиње Старца Милију, Старца Радојка Краговића, Старца Недељка и друге. Видети: Милисав Лутовац, *Ибарски Колашин. Анђројеографска истраживања*, Београд 1954, 58.

⁹ У Колашину се ово име доминантно налази у форми Саво. Види: Јована Бојовић Јоксимовић, „Из антропонимије Ибарског Колашина”, *Византијско-словенска чјенија* VI, Ниш 2023, 358.

¹⁰ Љубибратић користи атрибут Косовски уз име области, која је позната и као Ибарски Колашин, али чешће као Стари Колашин. Атрибут Ибарски улази у употребу тек са књигом Милосава Лутовца *Ибарски Колашин. Анђројеографска истраживања* (Београд 1954). Занимљиво је да се атрибут *стјари* уз име

године.¹¹ Том приликом он је забележио и коначну форму песме „Свети Сава и Синан паша Силни”. Ову песму је исте године записао од старца Видосава Радошевића из Косовске Митровице, али је, како каже, песму „после допунио и у нечему исправио наша честита старина и у своје време чувени јунак – прота Божовић из Косовског Колашина.”¹² Реч је о проти Вукајлу Божовићу, који је такође био гуслар.¹³

Песму „Свети Саво и Бог створитељ” није Владимир Ђоровић уврстио у своју књигу *Свети Сава у народном предању* сматрајући да је „производ новијег времена и школске културе”.¹⁴ При томе Ђоровић цитира стихове из песме у којима је наглашен мотив школе, учења и учитеља¹⁵ и не наводи другу аргументацију да је песма „ненародног порекла.” Песма ће бити уврштена у *Чийанку о Светиома Сави*, коју је објавио Свети архијерејски синод Српске православне патријаршије 1935. године,¹⁶ у чувеној Светосавској години. Говорећи о овој књизи, Ђорђе Перић каже да се „приређивач није потписао, али се претпоставља да је то био владика Николај, јер у књизи има његових прозних и песничких радова.”¹⁷ Када је реч о епским песмама из ове књиге, он каже да

није испитано да ли је реч о записима епских песама из народа или се испод анонимности крије њихов нови рапсод, владика Николај. Две од тих песама имају исти сиже као и друге две песме владике Николаја. Наиме, „Свети Саво и Бог Створитељ” одговара по садржини

Колашин налази и у романтичарском спеву Огњеслава Утјешеновића Острожинског *Негјељко*, који је објављен 1860. године. Види: Радован Пилиповић, „Епско богословље Огњеслава Утјешеновића Острожинског (1817–1890)”, *Православље*, бр. 1365, 1. фебруар 2024, 32.

¹¹ Колашински Леповићи су родом из Чечева, села које се налази под Беримом. О Саву Леповићу нема других сачуваних података осим оних које налазимо код Србољуба Љубибратића.

¹² *Свети Сава у нашим народним песмама*, 4.

¹³ За њега је, обраћајући се Колашинцима 1925. године, чувени гуслар Петар Перуновић казао: „Шта ћете бољега гуслара од протe?” Видети: Благоје Божовић, *Живот и обичаји народни у Ибарском Колашину*, Зубин Поток 2005, 150. У Колашину је постојала богата епска традиција. Има мишљења да су одавде потекли чувени гуслари Старац Милија и Старац Рашко, али и многи други о којима, између осталих, говори и Григорије Божовић, син протe Вукајла Божовића. Види: Драгиша Бојовић, *Певачи Григорија Божовића*, Савремена српска фолклористика V. Фолклорно наслеђе Срба са Косова и Метохије у словенском контексту, Београд, Призрен, Нови Сад 2018, 394. О колашинским гусларима видети Благоје Божовић, нав. дело, 146–152.

¹⁴ Владимир Ђоровић, *Свети Сава у народном предању*, Београд 1927, XXV.

¹⁵ Исто.

¹⁶ *Чийанка о Светиома Сави*, Сремски Карловци 1935. У свој избор ову песму уврстио је и Миливоје Р. Јовановић, *Свети Сава у ејским народним песмама*, Ниш 2004.

¹⁷ Ђорђе Перић, нав. дело, 30.

његовој дугачкој песми „Небеска литургија”, а Пастир је сличан владициној песми о чобанину Витору.¹⁸

Као што видимо, Перић, поведен сличношћу песама „Небеска литургија” и „Свети Саво и Бог створитељ”, претпоставља да би аутор и друге песме можда могао да буде Владика Николај. Њему није познато да је ту песму, као што смо видели, Србољуб Љуби-братић записао 1912. године од Сава Леповића из Чечева, а објавио 1923. године. Чак и ако Владика Николај није приређивач ове *Чу-ћанке*, а може се претпоставити да јесте, њему је сигурно била позната песма колашинског гуслара, јер је у њу уврштено и неколико текстова Владике Николаја. Сиже те песме му је несумњиво био инспирација да напише чувену „Небеску литургију”, која је објављена у издању Библиотеке Православне народне хришћанске заједнице у Крагујевцу.¹⁹ Између истих корица објављена је и епска песма шабачког свештеника Чедомира Шљивића, коју је издавачу доставио јеромонах Јона.²⁰ Нажалост, нема података које је године књига објављена. Свештеник Шљивић се упокојио 1936. године,²¹ па претпостављамо да је књига објављена пре тога. Постоји и доступан податак да је књига бр. 98 из исте библиотеке, *Две молишве*, објављена 1938. године,²² што значи да је 91. књига објављена раније. То значи, ако је јеромонах Јона доставио песму издавачу после смрти свештеника Чедомира Шљивића, она није могла бити објављена после 1938. године, већ пре тога. Песма Владике Николаја, „Небеска литургија”, је касније прештампана и у Сабраним делима Владике Николаја, али у једној знатно опширнијој варијанти и са насловом „Небесна литургија”. Прво издање има 232 стиха, а друго чак 296, што значи да је Владика Николај касније написао развијенију варијанту песме.²³

Долазимо и до питања: шта повезује две песме: народну из Колашина и „Небеск(н)у литургију” Владике Николаја? Пре свега треба истаћи да је песма Владике Николаја, и у првој и у другој верзији, далеко развијенија него песма Сава Леповића. Међутим, повезују их заједнички сиже и сродни мотиви. И једна и друга

¹⁸ Исто, 32.

¹⁹ Епископ Николај, *Небеска литургија*, Издање и штампа Православне народне хришћанске заједнице, књ. 91, Крагујевац, б. г.

²⁰ Исто, 11–19.

²¹ Шљивић је био даровит свештеник. Био је проповедник, философ, песник, музичар и лингвиста. Види: Марко Павловић, *Цркве и свешћенство у Шайцу*, Шабац 2004, 152–153.

²² *Две молишве*, Библиотека Православне народне хришћанске заједнице, књ. 98, Крагујевац 1938.

²³ Епископ Николај, *Сабрана дела*, књ. XI, 592–599.

песма почињу небеским сабрањем. Након тога и један и други аутор дају широку слику људских грехова, а нарочито се апострофира међусобно непоштовање и непоштовање Бога. У песми „Свети Саво и Бог створитељ” такво стање осликава следећих неколико стихова:

Ови људи, које сам створио,
Починише страшна безакоња:
Брат са братом пред судију иде,
Снаха свекра обрамицом бије,
Деца оца незналицом зову,
Ћерка мајки не признаје труде,
А кум кум здравицу не прима,²⁴
Туђе хоће а своје не даду,
Не сећу се мене Створитеља,
Већ ме хуле и погрдно зову.²⁵

У песми Владике Николаја већи је репертоар грехова, али се наводе и сродни претходнима:

Великаши правду погазили.
Богаташи милост оставили,
.....
Не поштује млађи старијега,
Но се млађи паметнији гради,
Нит нејаког јаки подржава,
Већ га ломи док га не саломи,
Нит сусједа сусјед оправдава,
Већ се куне криво за неправду.²⁶

Након оваквог стања, и у једној и у другој песми, као казна Божја јављају се многе невоље, али и помор по Божјем допуштењу. У колашинској песми Бог пита светитеље за савет којом муком да помори Србе:

Тако и вас моје верне слуге;
Звао сам вас за памет и речи:
Којом би их муком поморио?

²⁴ Мотив лоших кумовских и братских односа песник вероватно преузима из народних песама „Свечи благо дијеле” и „Женидба кнеза Лазара”.

²⁵ *Свети Саво у нашим народним песмама*, 25.

²⁶ У овом раду користимо развијенију варијанту песме: „Небесна литургија”, Сабрана дела XI, 594.

Да очистим земљу од грешника,
Што сам дао могу и узети.²⁷

А у песми Владике Николаја се каже:

Тада Господ помор попустио
Да помори и старо и младо.
Ударише љуте болезање,
Тијесна гробља и мало гробара,
Гробарима отежаше руке.²⁸

У песми „Свети Сава и Бог створитељ” Божју казну треба да реализује Свети Илија, обећававши да ће за три дана и четири ноћи истребити земљу од грешника. Тада се као заступник људског рода јавља Свети Сава, обративши се Богу и обећававши му да ће нестати раније поменути греси. Зато га Бог шаље на земљу да учи и поучава људе да остављају тешке грехове уз поруку: Кајање је пола опраштање.²⁹

И у „Небесној литургији” Сава се, након многих невоља које прате српски народ, обраћа Богу да поштеди Србе и да им опрости грехове:

Тад је Господ послушао Саву,
На српско се робље ражалио,
Те Србима гријехе опростио.³⁰

Након тога Свети Сава служи литургију „у небеском царству Христовоме”, са бројним светитељима, док са земље цела Србија кличе „Алилуја”.³¹ Епизод у народној песми је нешто другачији. Господ тражи од Саве да отвара школе и да поставља мудре учитеље који ће децу учити правди и поштењу.³² Владика Николај своју песму завршава у духу еклисиолошког оптимизма, а народни певач у духу педагошке перспективе. И у једном и у другом случају Господ прашта и показује љубав препознавши покајање у српскоме роду.

²⁷ *Свети Сава у нашим народним њесмама*, 25.

²⁸ „Небесна литургија”, 596.

²⁹ *Свети Сава у нашим народним њесмама*, 28.

³⁰ „Небесна литургија”, 598.

³¹ У првобитној верзији „Небеске литургије” након опраштања грехова Србима од стране Господа Бога анђели се спуштају са небеса пригрливиши Србију. Тек тада се Сава диже са колена и усправља пред Господом са сузама радосницама у очима. Види: „Небесна литургија”, 10.

³² *Свети Сава у нашим народним њесмама*, 28.

Као што се може видети, основна линија песама је веома слична. Идеја о греху и праштању доминира и у једној и у другој песми. „Небеска литургија” ширином стваралачког захвата и уметничком лепотом надмашује песму колашинског гуслара, али је она свакако послужила Владики Николају као инспирација и у томе треба тражити њен значај.

Др Драгиша П. Бојовић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику
Центар за црквене студије, Ниш
dragisa.bojovic@filfak.ni.ac.rs